

9. ЦДАГО України (Центральний державний архів громадських об'єднань України). – Ф. 1. – Оп. 20. – Од. зб. 2011. – 66 л.
10. ГАРФ (Государственный архив Российской Федерации). – Ф. Р – 8428. – Оп. 1. – Д. 116. – 105 л.
11. Бабюх В.А. Політична цензура в Україні в 1920 – 1930-х рр.: дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Бабюх Віталій Антонович. – К., 2007. – 290 с.
12. Измозик В., Павлов Б. Руководство РКП(б) и организация советской цензуры // Цензура в России: история и современность. Сборник научных трудов. Выпуск 1. – СПб.: Рос. нац. б-ка, 2001. – 271 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Позднякова Інна Сергіївна – кандидат історичних наук, старший викладач кафедри всесвітньої історії КДПУ ім. В. Винниченка.

Наукові інтереси: інститути політичної цензури, основні напрями та форми радянської цензурної політики.

УДК 930.1:061.3“1970/1975”

ПРОБЛЕМА СОЦІОЛОГІЗАЦІЇ ІСТОРІЇ НА МІЖНАРОДНИХ КОНГРЕСАХ ІСТОРИЧНИХ НАУК У МОСКВІ (1970) ТА САН-ФРАНЦИСКО (1975)

Сергій ТАБОРАНСЬКИЙ (Київ)

У статті аналізуються погляди учасників міжнародних конгресів історичних наук у Москві (1970) та Сан-Франциско (1975) стосовно можливостей використання досягнень соціології в історичних дослідженнях.

Ключові слова: соціологізація історії, квантифікація, міжнародні конгреси істориків.

В статье анализируются взгляды участников международных конгрессов исторических наук в Москве (1970) и Сан-Франциско (1975) относительно возможностей использования достижений социологии в исторических исследованиях.

Ключевые слова: социологизация истории, квантификация, международные конгрессы историков.

The article deals with the analysis of the thoughts of the participants of the international congresses in historical sciences in Moscow (1970) and San Francisco (1975) concerning possibilities of using social sciences' achievements in historical researches.

Key words: methodology of history, quantification, international congresses of historians.

У сучасній вітчизняній історіографії спостерігається посилений інтерес до проблем розвитку західної історичної науки другої половини ХХ ст. У цьому контексті особливий інтерес викликає питання наукової значущості

міжнародних конгресів історичних наук, які скликалися раз на п'ять років та були найбільш масовим та авторитетним зібранням істориків. У даній статті зупинимося на одному з аспектів цієї проблеми, а саме на обговоренні на конгресах можливостей використання досягнень соціології в історичних дослідженнях. Увага буде сконцентрована на 70-х роках ХХ ст., коли в світовій історіографії точилися гострі дискусії з приводу “онаучнення” історії та застосування структуралістських схем до пізнання минулого. З'ясуємо особливості цих тенденцій на міжнародних конгресах істориків в Москві (1970) та Сан-Франциско (1975).

Варто зауважити, що в історіографії проблема соціологізації історії на міжнародних конгресах 70-х років ХХ ст. ще не отримала належного висвітлення. Лише окремі її аспекти знайшли місце у фундаментальній монографії з історії міжнародних конгресів історичних наук німецького дослідника К.-Д. Ердмана [9]. В статтях радянських істориків А. Сахарова, Я. Дрбакіна та Є. Мирського методологічна проблематика на конгресах проаналізована крізь призму “першості” марксистсько-ленінських підходів та кризи “буржуазної” історичної науки [1; 4].

Джерельну базу дослідження складають опубліковані матеріали конгресів та російськомовні переклади доповідей зарубіжних істориків, видані спеціально напередодні Московського конгресу Інститутом наукової інформації з суспільних наук. Зауважимо, що за відсутності стенограм засідання секцій, основну увагу ми приділимо виключно текстам доповідей. Зокрема, до аналізу залучаються п'ять доповідей “великої теми” Московського конгресу “Історія та соціальні науки”, та дві доповіді Е. Сестана та П. Бреззі, підготовлених для методологічної секції конгресу істориків в Сан-Франциско.

Відразу зазначимо, що зважаючи на часову послідовність роботи конгресів, на кожному з них була своя специфіка обговорення проблеми соціологізації історії. Для доповідей Московського конгресу характерним був акцент на позитивних моментах співпраці історії та соціології, спроби встановлення дисциплінарних відмінностей та визначення методологічних особливостей двох наук. Наприклад, доповідь західнонімецького історика Т. Шидера була присвячена характеристиці обмежених можливостей використання методів соціології в історичних дослідженнях. Він зауважує, що, маючи спільний об'єкт дослідження – соціальні структури, через які функціонує суспільство, – обидві науки різняться між собою насамперед темпоральними характеристиками. Так, головним предметом дослідження соціології є соціальні структури сучасності, на основі яких також можливі прогнози майбутнього та конструювання соціальних теорій позачасового характеру. “Для соціальних наук, – відзначає Т. Шидер, – усякий соціальний процес відкритий у майбутнє, він може постійно повторюватися як предмет неісторичної структури, його можна вийняти з усіх часових відносин та ізолювати” [6, с.2]. Історична ж наука націлена тільки на вивчення минулого та будує свої тлумачні моделі лише на фактах, які вже відбулися. Саме тому

будь-яке науково-історичне дослідження минулого ґрунтується на розумінні неповторюваності історичного процесу.

Обумовленість історичних структур як структур минулого позначається на відмінності методів дослідження історії та соціології. Найяскравішим прикладом Т. Шидер вважає можливість проведення в історії експерименту: “Історична наука не допускає застосування цього методу, оскільки історичний процес не може бути репродукований ні в одній із своїх фаз” [6, с.15]. Крім експерименту, історик обмежений рядом інших методологічних прийомів, характерних для соціології. Серед них Т. Шидер називає методи інтерв’ю, опитування та спостереження соціальних процесів. Він абсолютно резонно зауважує, що для минулих тисячоліть в історика немає живих свідків і ніхто не зможе дати особистих свідчень щодо обставин вбивства Цезаря, виступу Лютера у Вормсі, появи Колумба в Америці. Тому застосування подібного інструментарію обмежується тільки невеликим відрізком часу – сучасною історією.

Але і в цьому випадку, переконаний Т. Шидер, для історика ця практика має зовсім іншу специфіку, ніж для соціолога. “Процес, у якому вони (респонденти – Т.С.) брали участь, уже завершився, став історичним та існує в сучасному житті лише як спогад, у той час як під час інтерв’ю, до якого звертаються соціальні науки, головне полягає в тому, щоб визначити стосунок до процесу, який ще відбувається та співучасниками якого є опитувані” [6, с.7]. І хоча в обох науках висловлювання можуть мати проблематичну цінність, Т. Шидер вважає, що у випадку історії все ускладнюється ще й свідомим або підсвідомим забуванням респондента, бажанням виправдати свої вчинки, які раніше мотивувалися зовсім іншим чином. Тому результати опитування можуть бути недостовірними не тільки як свідчення про самі події, але ще більшою мірою – в інтерпретації мотивів поведінки.

Також Т. Шидера відзначив специфіку узагальнення в історичній науці, для чого навів приклад з поняттями “тип” та “модель”. Під моделлю він розуміє систему положень, на основі яких мисленнєво конструюється економічний або соціальний феномен, що не залежить від практики та матеріалів спостереження. На противагу моделі, тип не містить конструктивних елементів, а прагне звести деякий реальний зв’язок до одного образу, який охоплює декілька груп або одну велику групу індивідуальних явищ. Саме тому, переконує Т. Шидер, поняття типу не може довго утримуватися в науці, якщо воно не пов’язане з історичною реальністю та певним середовищем. За відсутності такого зв’язку воно, як правило, рано або пізно зникає [6, с.13]. А оскільки історична наука оперує передусім емпіричними матеріалами, то поняття “модель” в силу своєї теоретичності для неї підходить менше.

І наостанок: Т. Шидер констатує обмежену кількість джерел, доступних для історичного дослідження. Особливо це відчувається при дослідженні колективних процесів та ранніх періодів історії, для яких характерні

випадкові та несистематизовані статистичні матеріали з неточними кількісними даними. Т. Шидер цілком правомірно відзначає, що історик часто опиняється перед колекцією уламків, які він прагне з'єднати за допомогою “дару зв'язування” (термін Вільгельма фон Гумбольдта), щоб відтворити внутрішній зв'язок певних епох та культурних систем [6, с.10]. Подібна фрагментарність джерел змушує історика користуватися відмітними від соціолога прийомами та методами дослідження: “Соціолог отримує необхідний для відповіді матеріал опитуванням і спостереженням, упорядкованих у певну систему, він може до певної міри поповнювати цей матеріал і перевіряти його, ставлячи все нові й нові експерименти. Історик у усьому цьому відмовлено, він може задавати свої питання тільки мертвому матеріалу, який зберігся найчастіше завдяки “випадковості”, навіть якщо очевидним є прагнення до систематичного збереження цінних історичних документів, як це має місце в пізніші часи” [6, с.11 – 12].

На основі викладених вище аргументів Т. Шидер доводить відмінність історичної науки, яка має давню методологічну традицію інтерпретації минулого людства й не повинна асимілюватися із соціологією. Здобутки останньої він оцінював досить позитивно. Більше того, союз історії із соціологією, на думку Т. Шидера, повинен зробити цінний внесок у сучасну науку вивчення соціальних структур [6, с.22].

Інший доповідач Московського конгресу, дослідник з Кіпру Теодор Пападопулос в обґрунтуванні можливостей співпраці історії та соціології виходив з інших міркувань. На його думку, історична наука, предметом дослідження якої є життя людського суспільства в індивідуальних та соціальних проявах, докорінно відрізняється від соціології розумінням категорій часу та простору. “В історії, – зауважує Т. Пападопулос, – час трактується як безперервне єдине ціле, що охоплює всю повноту людського досвіду та соціальних явищ, у той час як у розумінні соціології час є перервним, який уносить розрив в історичну неперервність і вбачається у вигляді діахронних відрізках, обмежених у просторі” [3, с.6]. Виходячи з цього положення, Т. Пападопулос вважає, що будь-який аспект соціальної дійсності, який досліджує соціологія, ні ейдологічно (просторово), ні діахронно повністю не охоплює історичного процесу. А тому напрацювання соціології, економіки, політики розкривають лише окремі аспекти життя людства. Трактування ж усього історичного процесу Т. Пападопулос віддає тільки в прерогативу історії: “Проголошена єдність підходу до проблем людського суспільства може бути досягнута лише у всеосяжному плані, який дає тільки всесвітня історія або філософія історії” [3, с.7].

На основі цих міркувань Т. Пападопулос вважає цінним залучення методів соціальних наук до історичних досліджень з двох причин: по-перше, це допомагає краще розпізнати в історії статичні періоди, які нехтуються істориком при дослідженні соціальних процесів, а по-друге, дають змогу надати історії більшої точності в методах дослідження. Водночас Т. Пападопулос застерігає від спроб формулювання узагальнюючого пояснення

історичного процесу лише за допомогою методів соціальних наук, які ведуть до детермінізму, у результаті чого питання про історичні закони зводяться до соціальних законів, які виявляються методами соціальних наук [3, с.24]. Тому використання методів соціальних наук в історичних дослідженнях доцільне лише настільки, наскільки це дозволяє формулювати певні узагальнення без зміни концептуальної та герменевтичної цілісності самого історичного пояснення.

Пієтетом до соціальних наук була наповнена доповідь флорентійського історика Е. Сестана. Еволюція його поглядів від Московського конгресу істориків до конгресу в Сан-Франциско розкриває зміну тенденцій в обговоренні проблеми соціологізації історії в межах самих конгресів. Так, у доповіді “Історія подій та історія структур” він досить позитивно оцінював залучення методів соціальних наук в історичні дослідження, визнавав обмеженість історії подій та необхідність комплексного підходу до вивчення минулого. Деякі критичні зауваження були висловлені ним на адресу монографії Ф. Броделя “Середземномор’я та середземноморський світ в епоху Філіпа II”. Зокрема, він констатував, що багато структур, описаних Ф. Броделем, хоча й відображають реальність епохи, але залишаються статичними й нейтральними щодо повсякденного життя [5, с.12]. Крім того, після прочитання книги так і залишається незрозумілим, чому впродовж півстоліття Філіп II був невтомним у боротьбі проти ісламу? Свою доповідь на Московському конгресі Е. Сестан завершив досить оптимістичним закликом: “Подобається це комусь чи ні, але не викликає сумнівів, що структуральна історіографія, незважаючи на ризик скотитися до ідентифікації із соціологією історичного минулого, є передовою історіографією нашого часу й надзвичайно важливою для нинішнього етапу, досить насиченого науковістю, соціальністю, технологізмом. Наше завтра лежить на колінах Юпітера!” [5, с.12].

На конгресі в Сан-Франциско тональність Е. Сестана змінилася. У доповіді “Історіографія як історична наука” він уже докоряє своїм колегам за спроби необачної “сцієнтизації” власної дисципліни, надання їй точності й надійності, характерної для природничих наук. Е. Сестан переконаний, що, залучаючи методи та концепції інших наук, історики “заводять історичне дослідження в галузі, які не характерні для нього, які змушують історію брати на себе подобу інших наук, з якими вона хоча й має дуже тісну спорідненість... але з якими вона не повинна змішуватися” [10, р.2019].

Особливо він критикує структуралістські підходи, які були популярними в 50 – 60-х роках ХХ ст. Е. Сестан переконаний, що написана за такими підходами історія не дає повної та цілісної картини минулого. Головною й надалі повинна залишатися історія подій: “Подія є в середині структури динамічним моментом, який може привести до кризи самої структури, порушити внутрішню рівновагу та виявити приховані протиріччя” [10, р.2025]. Тим часом, не є цілком прийнятним і вживання самого поняття “структуралізм”, залученого з фізико-природничих наук. За словами Е.

Сестана: “Цей термін найбільш темний та найбільш складний навіть у фізичних та біологічних науках. Отже, історикам не слід братися за подібні сумнівності” [10, p.2022].

Крім того, він розкритикував спроби конструювання історичних моделей. Їхнє використання не забезпечує корисного результату, адже обмежується, по-перше, соціально-економічною історією, яка є лише одним з аспектів людського життя, а по-друге, ґрунтується на застарілих механістичних моделях, характерних для класичної фізики початку ХХ ст.

Також Е. Сестан висловив зауваження щодо некритичного наслідування істориками наукової термінології соціальних наук: “Історіографія тільки те і робить, що використовує наближену мову соціальних, економічних та політичних наук. Навіть її пояснювальні та дослідницькі гіпотези історичного факту виходять з типових концепцій цих наук, з єдиною різницею, що вони не підлягають конкретній перевірці” [10, p.2021-2022]. Він звинувачує свої колеги у тому, що при вживанні певних понять вони часто не спираються на мову джерел. У результаті чимало понять використовується не в точному значенні, а з незначними відтінками, утрачаючи емоційне наповнення та початкове смислове навантаження. Серед прикладів він наводить поняття “аристократії”, “буржуазії”, “нації”, “народу” тощо.

Варто зазначити, що на проблемі запозичення істориками наукової термінології також зупинився на Московському конгресі канадський історик А. Дюбюк. Він навів приклад з власного досвіду, коли при підготовці монографії про канадського підприємця Т. Молсона був змушений у вступі детально розглянути саме поняття “підприємець”, яке в інтерпретації економістів, соціологів та психологів мало найрізноманітніше забарвлення та засвідчувало неможливість знайти щодо нього типологічну категорію, яка дала б когерентне й точне визначення [2, с.6]. А. Дюбюк вважає, що така ситуація зумовлена тим, що історія як наукова дисципліна ще не розвинула системи понять і наукових категорій та не має власної теоретичної мови й змушена залежати від інших суспільних дисциплін. Але оскільки суспільні науки ще стосовно молоді й ще самі користуються недосконалими засобами, які постійно обговорюються та вдосконалюються, це інколи приводить до неоднозначних результатів. Тому А. Дюбюк висловив сподівання, що завданням історії стане виявлення “захворювань росту” в інших соціальних наук.

Повертаючись до конгресу в Сан-Франциско, варто відзначити, що обговорення на ньому проблеми соціологізації історії мало вже інший характер, ніж у Москві. Крім доповіді Е. Сестана, яка характеризувалася посиленою критикою структуралістських тенденцій, на засіданні методологічної секції також була заслухана доповідь італійського історика П. Бреззі, яка враховувала окремі здобутки наукознавства початку 70-х років.

По-перше, у доповіді визнається неправильність протиставлення історії як науки тільки ідіографічної та соціології як науки номотетичної. П. Бреззі підкреслює, що: “В історії певна подія чи індивідуальний факт не є

ізолюваними, якими унікальними б вони не були, вони є вираженням універсальності людської природи, а відповідно обумовлені контекстом, у якому відбуваються, і той, хто їх вивчає, не може не користуватися загальними уявленнями не тільки для того, щоб пояснити, але й для того, щоб описати” [8, р.2038]. Крім того, соціологічні закони є результатом спостереження певних емпіричних фактів і не являють собою універсальної всеохоплюваності: “Якщо соціолог, – зауважує П. Бреззі, – підкреслює те, що є постійним та повторюваним, він не має на меті заснувати велику науку, на кшталт О. Конта, яка охопила б усі явища людського суспільства через загальні гіпотези органічної та функціональної дії” [8, р.2039].

По-друге, у доповіді визнається неправильність протиставлення історії як науки, що вивчає розвиток людства у вертикальному вимірі, та соціології, для якої характерне дослідження тільки горизонтального виміру (саме на цьому протиставленні була побудована концепція Т. Пападопулоса). Як практичне розв’язання цієї проблеми, П. Бреззі вважає дуже доречним застосування часу “великої тривалості” Ф. Броделя як досить ефективної пізнавальної категорії для майбутніх досліджень.

Використання в діалектичній єдності напрацювань обох дисциплін, на переконання П. Бреззі, приносить неабиякі результати, яких неможливо було б досягнути за попередніх умов. Цей процес, переконує він, не є новим для історичної науки, адже ще із часів античності, переслідуючи моралізаторські, апологетичні чи риторичні елементи, історики користувалися критичними методами наукового аналізу історичного матеріалу. Але саме нові наукові здобутки дозволяють “сцієнтизувати” історичну методологію, зробити її більш точною та доказовою, залишаючи за нею специфічні риси індивідуалізуючої історії.

З проблемою соціологізації історії дуже тісно була пов’язана проблема квантифікації історії, яка також обговорювалася делегатами конгресу. Не заперечуючи деяких переваг, які новий напрям відкриває для історичного дослідження, більшість доповідачів висловили ряд критичних зауважень. У цьому плані конгреси в Москві та Сан-Франциско мало чим відрізняються. Так, на переконання Т. Шидера, якщо незаперечною є позитивність використання кількісних методів при дослідженні економічних процесів та політичного волевиявлення громадян, то значні труднощі виникають при характеристиці якісних історичних процесів, наприклад, певних політичних, релігійних та культурних рухів. Це ж стосується неможливості подати числами окремі історичні феномени із сильними енергетичними та волюнтаристськими елементами, наприклад поняття “влада”. “Тут не можливо, – відзначає Т. Шидер, – знайти формули, які охопили б усі історичні відхилення і всю множинність комплексних елементів. Одних кількісних визначень недостатньо, щоб розкрити перетворення технологічних, біологічних та географічних даних у силу, яка рухає вперед історичний процес” [6, с.16].

Важливість статистичних методів для історичних досліджень визначив також і Е. Сестан. Зокрема, підозру в нього викликає часта недостовірність

історичних матеріалів, які піддаються кількісній обробці (для прикладу, він наводить фальсифікації даних земельних кадастрів). Крім того, Е. Сестан розкритикував вплив кількісних методів на узвичаєну мову історичних праць: “Не тільки звичайний читач, але й історик культурної, гуманітарної підготовки або навіть соціологічної чи психологічної стає здивованим та обеззброєним перед бездоганними працями, наприклад, Р. Флуда “Вступ у квантитативні методи для історика”, яка насичена математичними формулами, інтегралами, диференційованими обчисленнями, діаграмами й закінчується логарифмічними таблицями” [10, р.2028].

Канадський історик А. Дюбюк також висловив деякі побоювання з приводу нових тенденцій: „Усе пронумерувати, усе порахувати, усе виміряти, усе зарядити в лічильну машину, щоб проробити з інформацією всі статистичні та механографічні маніпуляції – ось нове завдання” [2, с.5]. Особливо його непокоїло те, що при переведенні всієї інформації на машинну мову зменшується або й геть зникає необхідна функція історика з відбору фактів для дослідження. А. Дюбюк зауважив, що машина тільки отримує інформацію в категоріях, які визначають частоту явищ та їхні співвідношення й здійснює переведення цієї інформації на свою специфічну мову. Тому, хто задає машині програму, доручається одне з першорядних завдань історика.

Французький історик Ж. Шнейдер, цілком погоджуючись з тим, що використання обчислювальних машин надає більшій точності історичним дослідженням, і розширює предмет та методи історичної науки, також наголошував на деяких обмеженнях цієї новації. Зокрема, він зауважував, що дослідні гіпотези, переведені на машинну мову, стають більш визначеними та строгими, що ускладнює можливості позбавлення помилок. Тому, на думку М. Шнейдера, звернення до машини буде відігравати прогресивну роль тільки в тому разі, якщо воно супроводжуватиметься дослідженнями в сфері методології, які повинні мати головне значення. Адже відомо, що “машина дає тільки те, що в неї закладено” [7, с.10].

Отже, постановка проблеми соціологізації історії на міжнародних конгресах істориків у Москві (1970) та Сан-Франциско (1975) була виявом світових тенденцій розвитку історичної думки. У більшості доповідей відзначалася позитивність використання здобутків соціології в історичних дослідженнях. Меншу прихильність отримали спроби квантифікації історії. У контексті інтелектуальних дискусій 70-х років ХХ ст. доповіді на конгресах не мали новаційного характеру, переважно обмежуючись повторенням уже відомих теоретичних положень.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Дрaбкин Я. С., Мирский Э. М. Дискусии по проблемам методологии истории (по материалам XIII Международного конгресса исторических наук) // Вопросы философии. – 1971. – № 6. – С. 128 – 136.
2. Дюбюк А. История на перекрестке гуманитарных наук. – М.: “Наука”. 1970. – 11 с.
3. Пападопулос Т. Метод социальных наук в исторических исследованиях. – М.: “Наука”, 1970. – 25 с.

4. Сахаров А. М. О некоторых методологических вопросах на XIV МКИИ: Заметки делегата // Вестник Московского университета. Серия 9. История. – 1976. – № 3. – С. 3 – 22.
5. Сестан Э. История событий и история структур. – М.: “Наука”, 1970. – 19 с.
6. Шидер Т. Различия между историческим методом и методом социальных наук. – М.: “Наука”. 1970. – 23 с.
7. Шнейдер Ж. Машина и история. О применении механических и электронных средств в исторических исследованиях. – М.: “Наука”. 1970. – 10 с.
8. Brezzi P. L’historiographie comme science historique // Congrès international des sciences historique (14; 1975; San Francisco). XIV International congress of the historical sciences: Rep.: In 3 vol. – New York: Arno press, 1977. – Vol. 3. P. 2034 – 2049.
9. Erdmann K.-D. Die Ökumene der Historiker. Geschichte der International Historikerkongresse und des Comité International des Sciences Historiques. – Göttingen, 1987. – 492 p.
10. Sestan E. L’historiographie comme science historique // Congrès international des sciences historique (14; 1975; San Francisco). XIV International congress of the historical sciences: Rep.: In 3 vol. – New York: Arno press, 1977. – Vol. 1. P. 2015 – 2033.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Таборанський Сергій Петрович – аспірант кафедри історії Росії Київського національного університету ім. Т. Шевченка.

Наукові інтереси: проблеми розвитку зарубіжної історичної науки, теорія та методологія історії.

УДК 94 (438) “1983 – 1988”

БОРОТЬБА НСПС “СОЛІДАРНІСТЬ” ПРОТИ КОМУНІСТИЧНОГО РЕЖИМУ В РОКИ РЕАКЦІЇ (1983 – 1988 РР.)

Андрій ТЕЛЕГУЗ (Київ)

У статті досліджується маловідома сторінка історії опозиційного руху “Солідарність” у 80-ті роки ХХ ст. Розглядаються форми й особливості підпільної боротьби профспілки в роки реакції.

Ключові слова: опозиційний рух, “Солідарність”, профспілка.

В статье освещается малоизвестная страница истории оппозиционного движения “Солідарность” в 80-е годы ХХ в. Рассматриваются формы и особенности подпольной борьбы профсоюза в годы реакции.

Ключевые слова: оппозиционное движение, “Солідарность”, профсоюз.

In article is lighted a not popular page of history of the opposition motion “Solidarity” in 80th year’s ХХ in. The forms and features of underground fight of trade union in the years of reaction are considered.

Key words: opposition motion, “Solidarity”, trade union.

За радянських часів події в Польщі у 1980-ті рр. розглядалися вітчизняною й польською історіографією в площині пропаганди та ідеології.